

Representantforslag 58 S

(2014–2015)

fra stortingsrepresentantene Helga Pedersen, Ingalill Olsen, Tove Karoline Knutsen, Sigmund Steinnes, Eirik Sivertsen, Tone-Helen Toften, Kirsti Bergstø og Torgeir Knag Fylkesnes

Dokument 8:58 S (2014–2015)

Representantforslag fra stortingsrepresentantene Helga Pedersen, Ingalill Olsen, Tove Karoline Knutsen, Sigmund Steinnes, Eirik Sivertsen, Tone-Helen Toften, Kirsti Bergstø og Torgeir Knag Fylkesnes om å opprette et professorat ved UiT, Norges arktiske universitet, for å styrke forskning og formidling om 2. verdenskrig i det nordlige Norge og nordområdene

Til Stortinget

Bakgrunn

Det er knapt noe emne her til lands som er så grundig beskrevet, analysert og diskutert som den tyske okkupasjonen av Norge og krigshandlingene som fulgte. I forskning, dokumentarliteratur, skjønnlitteratur, drama, film og musikk er denne perioden i Norges historie tatt opp med ulike perspektiver og ulike mål. Tematikken er stadig aktuell og oppe til debatt gjennom bokutgivelser, artikler og filmer om disse begivenhetsrike årene i norsk historie. Også den allmenne interessen for krigsårene og krigens hendelser er stor.

Det er naturlig at nasjonale framstillinger og fortellinger tas opp på nytt, undersøkes og kanskje endres, og at nye generasjoner bringer nye perspektiver på historien. Samtidig er det utvilsomt slik at tunge, nasjonale fortellinger ofte har elementer i seg som blir ikoniske og uforanderlige og ikke alltid er like lett å rokke. I den sammenheng kan spørsmålet reises om hele historien blir fortalt. Er noe blitt fortiet? Er alle sider ved denne historien belyst og forsket på? Og hvor godt er alle sider og perspektiver formidlet til et større publikum? Slike spørsmål kan reises om

mange sider ved forskning og historieskriving om 2. verdenskrig, både på nasjonalt og regionalt plan.

Om Universitetet i Tromsø (UiT), Norges arktiske universitet

UiT har et bredt, aktivt og kompetent historiker-miljø som samarbeider med mange historiekundige miljøer og enkeltpersoner utenfor universitetet. Ved Institutt for historie og religionsvitenskap er det etablert en forskergruppe som har utarbeidet planer for et større krigshistorisk prosjekt og som allerede har rekrutteringsstillinger knyttet til krigshistorie. Ved Institutt for helse- og omsorgsfag blir det forsket på helsehistoriske perspektiver ved 2. verdenskrig, også med ph.d.-stipendiater på feltet. Ved andre UiT-institutter utføres det historiefaglig forskning, for eksempel om krigens økonomiske virkninger og konsekvenser. UiT har også et godt samarbeid med andre nordnorske institusjoner som arbeider med krigshistorie. Her skal særlig nevnes Narvik-senteret og Gjenreisningsmuseet i Hammerfest.

Et nordlig krigsperspektiv

2. verdenskrig i nord er på noen områder grundig beskrevet, både når det gjelder krigsoperasjoner og hverdagslivet under okkupasjonen. På andre områder mangler både forskning og framstillinger. Det kan være enighet om at det mangler en større, syntetiserende framstilling av de fem krigsårene i nordområdene. Dette må være en framstilling som baserer seg på ny forskning der det er nødvendig, men som også sammenfatter og videreutvikler der det allerede finnes god kunnskap og beskrivelser av hendelser og fenomener. Dette vil være en framstilling med særlig fokus på Nord-Norge i krig og okkupasjon, men satt inn i en større sammenheng der våre naboland i nord også blir betydningsfulle.

I den nordnorske offentligheten blir det fra tid til annen hevdet at den nordnorske krigshistorien er underkommunisert og overskygget av en nasjonal, sørnorsk fortelling om krigen. Det er nok grunn til å nyansere denne oppfatningen noe. Mye er skrevet om for eksempel felttoget ved Narvik, og det er gitt mange framstillinger både av tvangsevakueringen og nedbrenningen av Finnmark, om partisanvirksomhet, agentvirksomhet og økonomiske forhold under krigen. Men for mange oppleves likevel lokal og regional krigshistorie som ufortalt og lite synlig, slik mange i Nord-Norge peker på.

En kompletterende fortelling

Den store nasjonale fortellingen om krigen fokuserer mye på de sentrale aktørene i hovedstaden og hendelser knyttet til aktiviteter i Oslo og i østlandsområdet. I tillegg, selv om det foreligger historiefaglige verk om krigen i alle deler av Norge, er det riktig å si at rent volummessig er det meste som er publisert om Nord-Norge skrevet av ikke-faghistorikere. Dette representantforslaget har derfor som mål å bidra til ny forskning, analyser og synteser som tar opp alle sentrale sider ved 2. verdenskrig i nord. Selv om krigshandlinger, okkupasjon og overgrep i hverdagen var noe nordmenn i hele Norge opplevde, kan det argumenteres for at krigsperioden i nord på flere måter skiller seg ut fra øvrige deler av landet. Forslagsstillerne vil peke på noen slike momenter:

- Det var i Nord-Norge verdenskrigen først ble en merkbar realitet. Den finske vinterkrigen økte spenningen i nord, konkret i form av flyktninger, overflyvninger, kamper nær grensa og styrking av norsk militær beredskap.
- Felttoget ved Narvik i 1940 representerte fra norsk side en full regional oppsetning av norske styrker. Disse gjennomførte, i samarbeid med allierte styrker og under overordnet taktisk og strategisk ledelse, offensive operasjoner mot de tyske avdelingene som hadde okkupert området. De norske operasjonene i det sørlige Norge resulterte også i dramatiske trefninger, men disse var mer preget av defensiv retrett. De norske operasjonene ved Narvik er nyttige å studere som en del av den norske militære operasjonen under krigen, men også i et moderne norsk militærhistorisk perspektiv.
- På bakgrunn av utviklingen i den militære motstanden mot de tyske angrepsstyrkene var det i Nord-Norge sluttkampene kom til å stå på forsommeren 1940. Også den politiske og militære ledelsen, og ikke minst konge og kronprins, samlet seg til slutt i nord, og Tromsø var i noen uker landets hovedstad. Det var her de siste politiske og militære overveielser på norsk jord fant sted,

og det var herfra konge og regjering forlot landet for å dra i eksil.

- Den militærstrategiske situasjonen i nord, knyttet til det planlagte angrepet på Sovjetunionen og senere troppebehovet ved den fastfrosne fronten i nord, førte i løpet av krigen til at antallet tyske soldater i nord ble svært høyt. Dette skapte en særlig situasjon knyttet til samarbeid og motstand som er forskjellig fra resten av landet, og som må tolkes ulikt.
- I de nord-østligste delene av Norge (Vadsø, Vardø og Kirkenes) ble befolkningen fra 1941 til 1944 i perioder utsatt for konkrete krigshandlinger i form av flybombing. Direkte krigshandlinger var dermed for befolkningen her langt mer en permanent tilstand under store deler av krigen enn i resten av landet.
- Tvangsevakueringen og nedbrenningen av Finnmark og Nord-Troms høsten 1944 hører til et hendelseskompleks som ikke finnes maken til i norsk krigshistorie. Dette i seg selv begrunner et særlig lys på nordnorsk og nordlig krigshistorie.
- London-regjeringens rolle i forbindelse med frigjøringen av Finnmark har en nordlig dimensjon som reiser mange spørsmål om London-regjeringens motiver, opptatthet av og kunnskaper om situasjonen i nord. Her kan trekkes tydelige skiller mellom situasjonene i nord og sør.
- Det var i Finnmark at norsk territorium først ble frigjort. Denne operasjonen var i seg selv et felttog og starten på det en kan kalle Finnmark-felttoget, dvs. frigjøringen av Finnmark vest for der sovjetiske styrker sto. Det foregikk altså i nord et militært felttog i over et halvt år før den tyske kapitulasjonen.
- I Nord-Norge finnes en etnisk blandet befolkning. Her finnes mange myter, men det er til nå gjort lite forskning på hvordan samer ble oppfattet av norske og tyske nazi-myndigheter, hvordan den etniske dimensjonen spilte inn i hverdag og i motstandskamp. Også samenes rolle i flykningstrafikken i nord er et felt som nå åpner seg. Krigen og forholdet til det samiske og det kvenske er et særegent nordlig tema som ofte etterspørres, men her trengs mer forskning.
- Tvangsarbeidere og fanger av for det meste øst-europeisk opprinnelse var særlig et nordnorsk fenomen. De fleste av disse leirene lå i Nord-Norge. For befolkningen i nord var møtet med «russersfangene» et spesielt bilde på nazistenes kynisme og umenneskelighet.
- Krigsårene i nord kan også settes inn i en større europeisk krigsstrategisk sammenheng. Foruten de tysk-sovjetiske krigshandlingene på Kola-halvøya er også den finske fortsettelseskrigen fram til høsten 1944, og den deretter følgende Lapplandskrigen, viktig for å forstå bakgrunnen

for den tyske tilbaketrekningen fra nord i 1944–1945. Dette er forhold som i liten grad er tatt med i den norske krigslitteraturen. Forslagsstillerne vil også peke på betydningen av nordnorsk territorium i forbindelse med de allierte konvoiene til Murmansk og Arkhangelsk. I tillegg kommer tanken om en «andre front» i Nord-Norge etter det tyske angrepet på Sovjetunionen i juni 1941. Alt dette illustrerer den store betydning «nordfronten» hadde fått.

På bakgrunn av disse forholdene mener forslagsstillerne det er grunn til å styrke forskningen på 2. verdenskrig gjennom å fokusere på det nordlige Norge og tilgrensende nabolandsområder i perioden 1940–1945. Behovet for en forskningsbasert, overordnet framstilling av 2. verdenskrig i nord må forstås som ikke bare krigen i Nord-Norge, men også tilgrensende områder som Finland, det nordlige Sovjetunionen og i noen grad Sverige. Her kan man trekke fram begrepet «nordfronten» som altså innbefatter det nordlige fastlandet i disse statene, samt de nordlige sjøområdene.

70-årsmarkeringen høsten 2014 av brenningen og tvangsevakueringen av Finnmark og Nord-Troms var også grunnlag for en interpellasjonsdebatt i Stortinget tirsdag 6. januar 2015 med verdenskrigen i nord

som tema. Her understreket forsvarsminister Ine M. Eriksen Søreide at man trenger mer forskning på denne epoken i landets historie.

Forslagsstillerne vil peke på at nettopp 70-årsmarkeringen sist høst ga ny innsikt i den mangel på kunnskap Norge som nasjon har om krigshendelsene i nord. Dette skulle tilsi at forskningsinnsatsen på dette området styrkes betraktelig. Forslagsstillerne mener det er av stor nasjonal interesse å få fram de mange interessante og lite belyste problemstillingene som kan reises rundt krigen i nordområdene og de dramatiske konsekvensene krigshandlingene hadde for befolkningen.

Forslag

På denne bakgrunn fremmes følgende

f o r s l a g :

Stortinget ber regjeringen opprette et professorat ved Universitetet i Tromsø, Norges arktiske universitet, for å styrke forskning og formidling om 2. verdenskrig i det nordlige Norge og nordområdene.

10. februar 2015

